

ZgSp/18.02.2017/30.06.2017/01

Kand. nauk pedagogicznych, docent Irina Mielniczuk

Brzeski Państwowy Uniwersytet im. A. S. Puszkina (Brześć, Białoruś)

Dr Tatsiana Aniskevich

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

EDUKACJA EKONOMICZNA MŁODSZYCH UCZNIÓW: TEORIA I DOŚWIADCZENIE

Streszczenie

W artykule rozpatruje się treść, cele i zadania edukacji ekonomicznej młodszych uczniów jako części składowej ich kultury. Autorzy opisują główne elementy kultury ekonomicznej uczniów, a także rolę nauczycieli i rodziców w zakresie edukacji ekonomicznej. Zaprezentowano eksperyment wdrażania systemowego podejścia do realizacji edukacji ekonomicznej młodszych uczniów w szkołach regionu brzeskiego.

Słowa kluczowe: edukacja ekonomiczna • kultura ekonomiczna • elementy kultury ekonomicznej • systemowe podejście • młodszy wiek szkolny • zajęcia pozalekcyjne

**ECONOMICAL EDUCATION OF BEGINNING SCHOOL PUPLES:
THEORY AND EXPERIENCE**

Abstract

The article deals with the content, objectives and tasks of economic education of younger schoolchildren as part of their culture. It describes the main components of the economic culture of students, as well as the role of teachers and parents in economic education. We present the experience of implementing a systematic approach in the implementation of the economic education of younger schoolchildren in schools of Brest region.

Keywords: economic education • economic culture • the components of economic culture • a systematic approach • primary school age • extra-curricular activities

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ:
ТЕОРИЯ И ОПЫТ**

Аннотация

В статье рассматривается содержание, цели и задачи экономического воспитания младших школьников как элемента их культуры. Охарактеризованы основные компоненты экономической культуры учащихся, а также роль педагогов и родителей в экономическом воспитании. Излагается опыт реализации системного подхода в процессе осуществления экономического воспитания младших школьников в школах Бреста и области.

Ключевые слова: экономическое воспитание • экономическая культура • компоненты экономической культуры • системный подход • младший школьный возраст • внеклассная деятельность

Wprowadzenie

W obecnej sytuacji społeczno-kulturowej coraz bardziej aktualny staje się problem edukacji ekonomicznej dorastającej młodzieży, jako składnika kultury ogólnej. Edukacja ekonomiczna kojarzy się ze zdolnością orientowania się w sprawach gospodarczych, umiejętnością podejmowania skutecznych decyzji w nietypowych sytuacjach, aktywnym dostosowaniem się do rynku pra-

cy, do przestrzegania zasad postępowania moralnego. Szczególną rolę odgrywa tu edukacja i wychowanie, przyczyniające się do rozwoju podstawowej tożsamości kulturowej.

Kultura ekonomiczna. Komponenty i kryteria

Kultura ekonomiczna uczniów to integracyjna cecha, której treść jest zbiorem ekonomicznej wiedzy, umiejętności, nawyków, sposobów aktywności, emocjonalnie cennych relacji w sferze gospodarczej, moralnie i ekonomicznie istotnych cech osobowych. Rozwijaniu kultury ekonomicznej sprzyja specjalnie zorganizowany proces, w którym można wydzielić następujące aspekty:

- epistemologiczny – obejmuje normy, wiedzę, wartości, w związku z czym ważną kwestią przy ustalaniu treści edukacji ekonomicznej uczniów jest: czego, kiedy, ile i na jakim poziomie trudności uczeń może się nauczyć w różnym wieku,
- proceduralnie-aktywnościowy – opisuje treści i organizację zajęć, wyznacza znaczenie aktywności w przyswajaniu kultury ekonomicznej przez dzieci, ponieważ wprowadzenie dziecka do świata gospodarki opiera się na dwóch sposobach: a) przez przedstawienie znanego doświadczenia ludzkości; b) przez „odkrycie” prawd w symulowanych przez nauczycieli (rodziców) sytuacjach zbliżonych do realnego życia. Rozwijanie kultury ekonomicznej u młodszych uczniów jest zwykle realizowane z uwzględnieniem drugiego sposobu.

Główne aspekty kultury ekonomicznej, w nauczaniu dzieci wymagają uwzględnienia takich elementów jak: wiedza ekonomiczna, zdolności ekonomiczne oraz cechy moralne osoby.

Jak wynika z analizy praktyki, uczniowie klas młodszych przyswajają wiedzę ekonomiczną na poziomie wyobraźni, która jest podstawą ich poglądów gospodarczych. Rozwój wiedzy rozumie się nie tylko jako wzbogacenie ilościowe, asymilację nowych pojęć ekonomicznych, ale także jako zmiany jakościowe, co oznacza kompletność i głębokość poglądów. W okresie szkoły podstawowej uczniowie nie tylko rozszerzają zakres pojęć ekonomicz-

nych, ale także zmienia się jakość ich wiedzy – pojęcia stają się bardziej kompletne i dokładne.

Analiza treści kształcenia podstawowego pozwala na określenie zakresu wiedzy ekonomicznej, która ma zostać przyswojona przez dzieci. Jest to:

- ogólna koncepcja gospodarki kraju, wzajemne powiązania różnych branż (transport, komunikacja, budownictwo, przemysł, handel, rolnictwo, leśnictwo, gastronomia, służby mieszkaniowe i komunalne i in.),
- organizacja produkcji (pojęcia miejsca pracy, bezpieczeństwa i higieny pracy, jakości produkcji, wydajności, itp.),
- ochrona przyrody (a w tym zasoby naturalne, ich rodzaje i znaczenie, rola przyrody w życiu człowieka),
- gospodarstwo domowe, budżet rodziny, oszczędności w domu.

Nauczyciele powinni brać pod uwagę fakt, że sama wiedza nie ma żadnego znaczenia, jeśli uczeń nie może stosować jej w praktyce. W związku z tym, ważnym składnikiem kultury ekonomicznej młodszych uczniów są umiejętności ekonomiczne.

W procesie edukacji ekonomicznej w szkołach podstawowych dzieci rozwijają umiejętności, które są charakterystyczne dla różnych rodzajów działalności. To planowanie, organizowanie, kontrola, oszczędzanie czasu, racjonalne sposoby uczenia się i udziału w zajęciach pozalekcyjnych. Jednocześnie za istotne uważa się umiejętności takie jak samoorganizacja i samoregulacja działania. Dalej należy zwrócić uwagę na zdolność do samodzielnego uczenia się, poczucie sprawności, umiejętność przyspieszania procesu osiągania celu. Zbiór umiejętności ekonomicznych zawiera kilka podzbiorów, a wśród nich:

- umiejętność planowania. Planowanie nie sprowadza się do zwykłej reprodukcji systemu wiedzy i umiejętności. Jest to aktywny proces umysłowy rozwiązywania różnorodnych problemów intelektualnych i praktycznych (montowanie z części modelu domu, przygotowanie opowieści o dziele literackim, itp.). Ponadto, wewnętrzny plan działania (który pozwala działać „w umyśle”) powinien być postrzegany jako kluczowy warunek rozwoju zdolności intelektualnych dziecka związanych z konkretnymi procesami psychicz-

- nymi (percepcja, pamięć, myślenie, itd.) i charakteryzujących ich funkcjonowanie (zdolność uczenia się, kreatywność, samoregulację, itp.). Skuteczność każdej działalności (poznawczej, pracy i in.) polega na zdolności do przewidywania jej wydajności, do dokonania wyboru sposobów i środków do osiągnięcia celu, do określania kolejności konkretnych kroków, formułowania zadań i spodziewanych wyników dla każdego etapu. Ukierunkowane nauczanie może być realizowane już w klasach młodszych,
- umiejętności organizacyjne. Składają się z działań na rzecz racjonalnej organizacji miejsca pracy, stosowania bezpiecznych metod i technik pracy oraz realizacji samokontroli. Umiejętności organizacyjne pozwalają zapewnić i stworzyć warunki niezbędne do pomyślanej realizacji planu danego zadania oraz jego zakończenia,
 - umiejętności doskonalenia ekonomicznego. Obejmują one umiejętności oszczędzania materiałów, energii, czasu pracy. Do tych umiejętności zalicza się również: podniesienie jakości pracy, racjonalne wykorzystanie wyposażenia, narzędzi, sprzętu, wybór optymalnego sposobu wykonywania zadania.

Szeroki zakres wiedzy ekonomicznej i rozwinięte umiejętności, z jednej strony przyczyniają się do moralnego rozwoju młodszego ucznia, a z drugiej strony, pozwalają na gromadzenie wiedzy (o aktywności zawodowej osób dorosłych, o znaczeniu sumiennego podejścia do pracy i in.), doskonalenia umiejętności (planowania działalności, racjonalnego korzystania z wody, energii elektrycznej, itp.) i zachęcają do osiagania w codziennych działaniach jak najlepszych wyników przy najniższym nakładzie kosztów czasu i wysiłku. Zdaniem Autorów najważniejszymi cechami moralnymi są *oszczędność* i *umiejętności organizacyjne*.

Oszczędność pozytywnie wpływa na wewnętrzny świat dziecka, tworząc podstawę do powstawania jego świadomego zachowania. Moralna istota oszczędności jest ważnym czynnikiem poprawy systemu stosunków gospodarczych. Wyraża się ona przede wszystkim w zachowaniu pewnych standardów zarządzania (oszczędnego wykorzystania zasobów, i in.), co stanowi o szacunku do wartości materialnych. Bardzo trudno zostać osobą oszczęd-

na, jeżeli jest się osobą niezaradną, niezorganizowaną. Właśnie dlatego już od dzieciństwa trzeba uczyć dzieci planowania i organizowania swojej działalności, co z kolei przyczynia się do wychowania ku samodzielności i oszczędności.

Głównym wymogiem kształtowania *umiejętności organizacyjnych* jest zapewnienie autonomii ucznia w organizowaniu aktywności indywidualnej (praca domowa, dbanie o rośliny doniczkowe, itp.), a także zbiorowej (upiększanie podwórka szkolnego, wykonanie pamiątek dla domu dziecka, itp.). Umiejętności organizacyjne opierają się na zrozumieniu znaczenia działania, jego celu, wyborze sposobu działania, opracowaniu programu działań, monitorowaniu, ocenie i korekcie, która obejmuje kontrolę jakości wykonania i identyfikację błędów.

Komponenty kultury ekonomicznej występują, z jednej strony, jako jej główne cechy, z drugiej – jako kryteria diagnostyczne oczekiwanych wyników. W opinii Autorek, kryteria i wskaźniki podstaw kultury ekonomicznej uczniów klas młodszych to:

- motywacja (zainteresowanie uczestnictwem w różnego rodzaju działalności, wytrwałość w pokonywaniu trudności, dążenie do samorozwoju, do przyswajania dodatkowej wiedzy),
- poznawanie (rozumienie i wyjaśnienie znaczenia terminów, pojęć ekonomicznych, zrozumienie konieczności pracy z korzyścią dla siebie i innych, znajomość zawodów),
- aktywność (umiejętności planowania – sekwencjonowanie etapów działalności, twórcze wykorzystanie doświadczeń w różnych sytuacjach, dobór środków, metod działania; umiejętności organizacyjne – racjonalna organizacja miejsca pracy, wdrażanie zasad bezpieczeństwa, monitoring, wybór skutecznych metod organizacji pracy; umiejętności doskonalenia ekonomicznego – właściwy stosunek do przyrządów, urządzeń, czasu pracy, efektywne wykorzystanie narzędzi i urządzeń, jakość wykonywanej pracy, wprowadzenie elementów działalności twórczej),
- wskaźniki behawioralne (właściwy stosunek do własności publicznej i prywatnej, świadomość konieczności oszczędzania czasu, zachęcanie innych do oszczędzania, wytrwałość w wykonywaniu działalności gospodarczej, wprowadzenie

dzenie reżimu dnia, zdolność do organizowania swoich działań oraz działań innych).

W takiej sytuacji rozwój podstaw kultury ekonomicznej młodszych uczniów jest możliwy tylko poprzez proces edukacji ekonomicznej, który został skonstruowany przez Autorki w oparciu o zasady celowości, systemowości, różnicowania i indywidualizacji, a także sterowalności i rozwoju.

Istota i zadania edukacji ekonomicznej

Kultura ekonomiczna jest definiowana jako system wartości oraz chęć uczestniczenia w działalności gospodarczej, szacunek dla każdej formy własności i komercyjny sukces jako osiągnięcie społeczne. Kultura ekonomiczna obejmuje także stworzenie środowiska społecznego w celu nabycia odpowiedniego doświadczenia w dziedzinie ekonomii, rozwoju cech osobowości dziecka – pracowitości, samodyscypliny, zapobiegliwości¹. Ten rodzaj kultury rozwija się w procesie edukacji ekonomicznej, której celem jest wspieranie rozwoju wiedzy uczniów o środowisku przedmiotowym i naturalnym (jako świecie duchowych i materialnych wartości) oraz rozszerzenie i pogłębienie wiedzy o komponencie gospodarczym działalności człowieka.

Uczniowie w młodszym wieku szkolnym mają już wiedzę na temat kupna i sprzedaży, przychodów i wydatków pieniędzy z budżetu rodziny, o nowoczesnych zawodach profesjonalnych, znają też wartość niektórych towarów. Doświadczenie życiowe młodszych uczniów staje się podstawą ich edukacji ekonomicznej, jeśli proces ten jest realizowany w trybie współdziałania podmiotów dialogu pedagogicznego „nauczyciel – dzieci – rodzice”.

Rodzina i szkoła są podstawowymi instytucjami społecznymi, które odpowiadają za kontrolowaną socjalizację dziecka, biorą udział w wychowaniu go jako świadomego konsumenta. Dlatego ważne jest, aby nie ograniczać się do zapoznania dzieci z terminologią ekonomiczną, ale wskazywać dziecku jego własne możliwości poznawania zjawisk i procesów gospodarczych, pomagać

¹ В.М. Полонский, *Словарь по образованию и педагогике*, Москва 2004, 512 с.

regulować własne zachowanie, ustalać granice tego, co można, a czego nie można robić w tej dziedzinie życia.

Nauka i praktyka posiadają pewien potencjał w rozwiązywaniu problemów edukacji ekonomicznej uczniów. W związku z tym, głównym zadaniem na dzisiejszym etapie jest racjonalne wykorzystanie zdobytego doświadczenia w tej dziedzinie, dalsze badania tego problemu.

W naukowych źródłach pedagogicznych Rosji i Białorusi można znaleźć wiele informacji o badaniu różnych aspektów edukacji ekonomicznej dzieci i młodzieży, jak np.:

- ekonomia i edukacja ekonomiczna uczniów jako połączone aspekty jednolitego procesu szkolenia ekonomicznego (A. F. Amend², J. K. Wasiljew³ i in.),
- treści i technologia edukacji ekonomicznej uczniów (B. A. Raizberg⁴, I. A. Sasova⁵ i in.);
- szczegóły edukacji ekonomicznej dzieci i młodzieży w rodzinie (K. A. Demina⁶, I. Ozerova⁷, D. Owen⁸ i wsp.),
- istota kultury gospodarczej, teoretyczne podstawy jej rozwoju oraz miejsce w ogólnym systemie kultury (T. V. Borovikova⁹, T. A. Stepchenko¹⁰ i in.),
- podstawy naukowe i metodyczne edukacji ekonomicznej dzieci pod względem ich cech wiekowych, w szczególności

² А. Ф. Амэнд, *Экономическое образование и воспитание учащихся IV–X классов*, Челябинск 1999.

³ Ю. К. Васильев, *Экономическое образование и воспитание учащихся*, Москва 1999.

⁴ Б. А. Райзберг, *Современный экономический словарь*, Москва 2007.

⁵ Сасова И. А., *Экономическая подготовка школьников: проблемы и пути решения*, Челябинск 2000.

⁶ К. А. Демина, *Дети и деньги. Что разрешать, что запрещать, к чему готовиться*, Санкт-Петербург 2010.

⁷ И. Озерова, *Дети и деньги: все, что нужно знать ребенку, чтобы реально заработать. 33 способа детского заработка*, Санкт-Петербург 2008.

⁸ Д. Оуэн, *Финансовое воспитание детей*/ пер. с англ. Л. А. Бабук, Минск 2013.

⁹ Т. В. Боровикова, *Взаимосвязь экономического и нравственного воспитания школьников: методологический подход*, Вестник ЧГУ. – 2012. – № 11.

¹⁰ Т. А. Степченко, *Формирование потребительской культуры школьников как средство их социализации: автореф. дис. ... д-ра пед. наук*, Брянск 2007.

dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym (T. P. Shevyreva¹¹, A. A. Smolentceva¹² i in.).

Analiza teorii i praktyki daje podstawę do rozpatrywania edukacji ekonomicznej jako całościowego celowego procesu interakcji dzieci i dorosłych. Ten rodzaj edukacji jako procesu ma jasną strukturę składającą się z połączonych ze sobą elementów. W oparciu o ogólną logikę działań edukacyjnych autorzy I. A. Kolesnikowa i V. A. Slastenin¹³ w edukacji ekonomicznej wyróżniają komponenty: celowy, merytoryczny, operacyjny i ewaluacyjny. Integralność wymienionej struktury zapewnia się przez celowość i spójność działań nauczycieli, rodziców i dzieci w zakresie edukacji ekonomicznej.

Edukacja jest traktowana nie tylko jako proces, ale także jako funkcjonalny system, który ma swoje specyficzne cele, zadania, treści i wyniki. Edukacja ekonomiczna polega też na rozwiązywaniu całego kompleksu problemów, a w tym na:

- zapoznaniu dzieci z gospodarką jako sferą działalności ludzkiej,
- kształtowaniu uzasadnionych potrzeb, rozwijania umiejętności dostosowania potrzeb do możliwości ekonomicznych ich zaspokojenia,
- aktualizacji doradztwa zawodowego, rozszerzania wiedzy o działalności ludzi różnych zawodów,
- kształtowaniu oszczędnego, świadomego podejścia do produktów pracy, rzeczy osobistych, wartości materialnych itp.,
- kształtowania umiejętności i nawyków racjonalnej organizacji i wykorzystania budżetu czasu,
- szkoleniu odpowiedniego stosunku do pieniędzy,
- kształtowaniu postawy twórczej w stosunku do pracy, do oszczędzania (zamiast: oszczędności), do organizowania jako znaczących cech człowieka.

¹¹ Т. П. Шевырева, *Формирование нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук*, Смоленск, 2012.

¹² А. А. Смоленцева, *Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику: уч.-метод. Пособие*, Санкт-Петербург 2008.

¹³ Сластенин В. А., Колесникова И. А., (ред.) *Воспитательная деятельность педагога*, Москва 2007.

Cele te wyznaczają treści edukacji ekonomicznej młodszych uczniów. Stąd zawartość edukacji ekonomicznej składa się z następujących części:

- wiedzy (na poziomie reprezentacji) o gospodarce, o znaczeniu zjawisk i procesów ekonomicznych w życiu człowieka,
- umiejętności, które umożliwiają zastosowanie wiedzy ekonomicznej w działalności, w tym twórczej,
- wartości, które przyczyniają się do rozwoju cech osobowych, reakcji emocjonalnych i behawioralnych (szacunek dla wartości materialnych i duchowych, odpowiedzialne podejście do pracy, itp.). Elementy te łącznie charakteryzują doświadczenie ekonomiczne osoby, które wzbogaca się w trakcie docelowej organizacji aktywności uczniów oraz jej stymulowania.

Skuteczność edukacji ekonomicznej zależy od jej organizacji, z zastrzeżeniem pewnych warunków pedagogicznych, które pogrupowano w następujący sposób. Pierwsza grupa – to humanizacja procesu edukacyjnego, co przewiduje uznanie wartości wewnętrznej ucznia, możliwość maksymalnej realizacji jego osobistego potencjału w różnych działaniach, tworzenie relacji podmiotowych. Druga grupa – zapewnienie uczniom w trakcie aktywności pozycji podmiotowej, która przejawia się: w aktywnym przyswajaniu poglądów aksjologicznych na temat stosunków ekonomicznych w rodzinie i w społeczeństwie, w zainteresowaniu się nabyciem wiedzy i umiejętności w dziedzinie gospodarki, w manifestacji pracowitości, oszczędności, organizacji. Trzecia grupa warunków pedagogicznych polega na integracji działań dydaktycznych i pozalekcyjnych, włączenie uczniów w różne działania, które pozwalają na identyfikację ukrytego potencjału dziecka, stworzenie sytuacji sukcesu. Kolejna grupa składa się z realizacji wsparcia naukowego i metodycznego procesu edukacji ekonomicznej dzieci, co wiąże się z określeniem celów działań, ich treści, technologii, kontroli jakości. I ostatnia grupa warunków pedagogicznych – to współpraca nauczyciela z rodziną w celu pomocy dzieciom w poprawie ich perspektyw gospodarczych, rozwoju osobistej kultury ekonomicznej uczniów.

Spełnienie powyższych warunków, czego dowodzą doświadczenia pracy Autorek z nauczycielami szkół podstawowych, za-

pewnia skuteczność tego typu edukacji, a to znajduje odzwierciedlenie w poziomie rozwoju podstaw ekonomicznej kultury uczniów.

Realizacja edukacji ekonomicznej: podejście systemowe

W dzisiejszych czasach aktualny jest problem znalezienia atrakcyjnych rodzajów działalności, które przyczynią się do rozwoju współpracy nauczyciela i dzieci. Takim rodzajem działalności mogą być zajęcia pozalekcyjne, pod warunkiem ich systemowej i celowej organizacji.

System, czyli „całość składająca się z części”, jest to pewna kolejność rozmieszczenia części w całości, wynikająca ze stosunków pomiędzy składnikami. Należy zauważyć, że sposób konstruowania praktyki edukacyjnej też opiera się na podejściu systemowym. Rosyjscy badacze L. M. Luzina, E. N. Stepanov i inni twierdzą, że istotą systemowego podejścia jest orientacja metodologiczna w rozpatrywaniu obiektu badania lub przekształcania go jako systemu.

Realizacja edukacji ekonomicznej uczniów z uwzględnieniem podejścia systemowego jest uwarunkowana faktem, że rozwój osobowości dziecka zachodzi w całościowym zintegrowanym procesie dydaktycznym, w którym wszystkie komponenty (celowy, merytoryczny, operacyjny, kontroli i oceny) są maksymalnie powiązane. Łączenie wysiłków podmiotów edukacji (dzieci, nauczyciele, rodzice) zapewnia skuteczność oddziaływania na uczniów. Podejście systemowe pozwala rozpatrywać system edukacyjny klasy szkolnej jako zbiór powiązanych ze sobą elementów, trendów, wśród których występuje system edukacji ekonomicznej dzieci.

W ramach eksperymentu opracowano i sprawdzono w praktyce systemowe podejście do edukacji ekonomicznej w szkołach: Państwowa Instytucja Edukacyjna „Szkoła średnia Nr 5 miasta Brześć”¹⁴, „Gimnazjum Nr 3 miasta Brześć”, „Gimnazjum miasta

¹⁴ Państwowa Instytucja Edukacyjna „Szkoła średnia” jest to pełny tytuł szkoły ogólnokształcącej (klasy 1–11) – uwaga Autorek.

Drohyczyn¹⁵. W systemie umieszczono tematy takie jak: „My, Twoje, nasze”, „Tajemnice gospodarcze rodziny”, „Kalejdoskop ekonomiczny dla ciekawskich”, połączone wspólnym celem, którym jest rozwijanie podstaw kultury ekonomicznej u młodszych uczniów jako efektu edukacji ekonomicznej. System ten realizowano w czasie pozalekcyjnym, spełniając następujące funkcje:

- nauczającą (rozwój podstawowej wiedzy uczniów z ekonomii, poglądów na temat relacji między zjawiskami ekonomicznymi, kształtowanie umiejętności ekonomicznych),
- rozwijającą (rozwój procesów psychicznych uczniów, indywidualnych zdolności, stymulowanie interesu uczniów do poznawania zjawisk gospodarczych przez różne działania),
- wychowawczą (wykształcenie cech moralnych uczniów, takich jak oszczędność, organizacja, itp.).

W procesie kształcenia w systemie edukacji ekonomicznej przewiduje się aktywny udział we wspólnych działaniach społecznie odpowiedzialnych dorosłych – nauczyciela szkoły podstawowej i rodziców. Integrującym czynnikiem funkcjonowania systemu są kluczowe idee takie jak wspomaganie całościowego postrzegania przez uczniów świata, którego częścią są stosunki gospodarcze, tworzenie warunków do nabycia wiedzy społeczno-gospodarczej przez dzieci, wdrożenie systemu edukacji ekonomicznej młodszych uczniów, zapewniającego opanowanie podstawowej wiedzy z ekonomii oraz rozwój umiejętności oszczędzania i organizacji.

W trakcie eksperymentu realizowano następujące cele:

- rozwój podstaw wiedzy ekonomicznej i kultury myślenia ekonomicznego uczniów,
- wykształcenie pracowitości, oszczędności, umiejętności organizacyjnych,
- opanowanie początkowych umiejętności praktycznych przez uczniów.

Wspólne zajęcia dla dzieci i dorosłych miały różne formy, zapewniające nabycie przez uczniów takich umiejętności jak wiedza ekonomiczna oraz postaw charakteryzowanych przez walory moralne typu gospodarność, porządek, oszczędność.

¹⁵ Państwowa Instytucja Edukacyjna „Gimnazjum” jest to pełny tytuł szkoły (klasy 1–11) o pogłębionym nauczaniu przedmiotów – uwaga Auterek.

Praca eksperymentalna zwykle wiąże się z konsekwentną realizacją etapów, przyczyniających się do osiągnięcia celów poprzez włączenie dzieci w różne rodzaje działalności (poznawczej, zawodowej, komunikatywnej, itp.) i stosowanie odpowiednich technologii (metoda projektów, technologia zbiorowej działalności twórczej i in.). Na każdym etapie występuje podsumowanie osiągnięć. Zajęcia kończą się refleksją. Głównym zadaniem nauczyciela jest organizacja interakcji z uczniami, rodzicami, ponieważ działanie jednej osoby (ucznia) powoduje działania drugiej osoby (kolegów, rodziców).

W trakcie eksperymentu ustalono kryteria kultury ekonomicznej uczniów:

- poznawcze (pokazują poziom wiedzy ekonomicznej, przedstawień, obecność interesu poznawczego),
- aktywnościowe (odzwierciedlają poziom umiejętności ekonomicznych: zdolności organizacyjne, zdolność planowania poprawy sytuacji gospodarczej),
- behawioralne (charakteryzują cechy moralne i ekonomiczne).

Pomiar poziomu kultury ekonomicznej uczniów przeprowadzono na początku eksperymentu w grupie kontrolnej i eksperymentalnej (Tabele 1, 2 i 3) oraz w grupie eksperymentalnej na jego zakończenie (Tabela 4). Na podstawie wyników pomiarów początkowych ustalono cztery poziomy kultury ekonomicznej młodszych uczniów: początkowy, niski, średni, wysoki.

Tabela 1. Wyniki badania poziomu kultury ekonomicznej w grupie kontrolnej (GK)

Komponenty kultury ekonomicznej	Poziom kultury ekonomicznej uczniów							
	Wysoki		Średni		Niski		Początkowy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Wiedza ekonomiczna	2	8	13	52	8	32	2	8
Umiejętności ekonomiczne	2	8	9	40	8	32	6	24

Komponenty kultury ekonomicznej	Poziom kultury ekonomicznej uczniów							
	Wysoki		Średni		Niski		Początkowy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Cechy osobowości	2	8	2	8	11	44	10	40
Średnio	2	8	8	32	9	36	6	24

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Wyniki badania poziomu kultury ekonomicznej w grupie eksperymentalnej (GE). Początek eksperymentu

Komponenty kultury ekonomicznej	Poziom kultury ekonomicznej uczniów							
	Wysoki		Średni		Niski		Początkowy	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Wiedza ekonomiczna	2	8	7	28	13	52	3	12
Umiejętności ekonomiczne	3	12	8	32	9	36	5	20
Cechy osobowości	4	16	6	20	8	32	7	28
Średnio	3	12	7	28	10	40	5	20

Źródło: badania własne.

Tabela 3. Analiza porównawcza poziomu kultury ekonomicznej w grupie kontrolnej (GK) i grupie eksperymentalnej (GE). Początek eksperymentu

Poziomy kultury ekonomicznej	Badani uczniowie			
	Klasa 4 «A» (GK)		Klasa 4 «B» (GE)	
	Liczba	%	Liczba	%
Wysoki	2	8	3	12
Średni	8	32	7	28

Poziomy kultury ekonomicznej	Badani uczniowie			
	Klasa 4 «A» (GK)		Klasa 4 «B» (GE)	
	Liczba	%	Liczba	%
Niski	9	36	10	40
Początkowy	6	24	5	20
Razem	25	100	25	100

Źródło: badania własne.

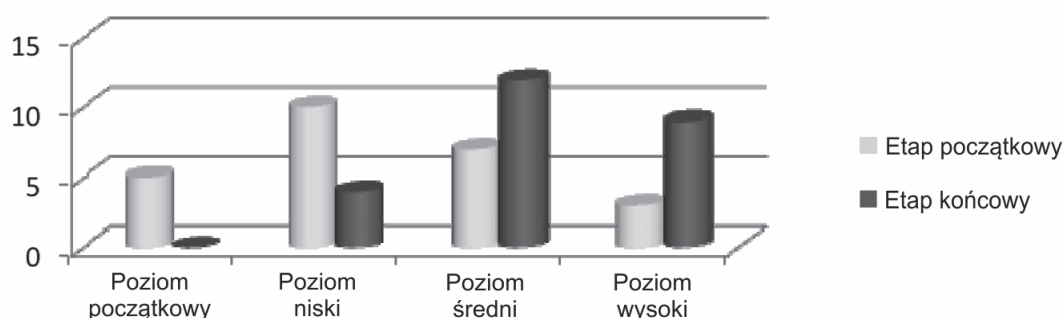
Analiza pomiarów początkowych pokazuje, że najwięcej badanych uczniów przejawiało niski poziom kultury ekonomicznej. Nieco mniejsza liczba uczniów była na średnim poziomie kultury ekonomicznej, ale 1/5 badanych reprezentowało poziom początkowy. Ponad 80% uczniów biorących udział w eksperymencie (a będących na początkowym, niskim i średnim poziomie kultury ekonomicznej) miało trudności z wytłumaczeniem prostych zjawisk ekonomicznych, nie byli wystarczająco zmotywowani do działalności społecznej, nie przejawiali gospodarczych cech osobowości jak pracowitość, oszczędność, organizacja, itp.

Wyniki badań poziomu ekonomicznej kultury uczniów w początkowym i końcowym etapie eksperymentu poddano analizie porównawczej (Tabela 4 i wykres 1).

Tabela 4. Analiza porównawcza wyników w grupie eksperymentalnej (GE) na początku i na końcu eksperymentu

Poziomy kultury ekonomicznej	Etap			
	Początkowy		Końcowy	
	Liczba uczniów	Udział %	Liczba uczniów	Udział %
Wysoki	3	12	9	36
Średni	7	28	12	48
Niski	10	40	4	16
Początkowy	5	20	0	0
Razem	25	100	25	100

Źródło: badania własne.

Wykres 1. Analiza porównawcza wyników w grupie eksperymentalnej (GE) na początku i na końcu eksperymentu

W celu ustalania niezawodności porównania wyników początkowego i końcowego etapów Autorki użyły kryterium Fishera (Tabela 5). Znaczenie empiryczne współczynnika Fishera zostało obliczone według wzoru:

$$\varphi_{\text{emp.}} = |\varphi_1 - \varphi_2| \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$$

n_1 – liczebność pierwszej grupy badanych,

n_2 – liczebność drugiej grupy badanych.

Tabela 5. Dynamika rozwoju poziomów kultury ekonomicznej uczniów

Poziomy	Etapy				$\varphi_{\text{emp.}}$	Znacność
	Początkowy		Końcowy			
	liczba	%	liczba	%		
Wysoki	3	12	9	36	2,053	+
Średni	7	28	12	48	2,036	+
Niski	10	40	4	16	2,785	+
Początkowy	5	20	0	0	3,276	+
Razem	25	100	25	100		

Dynamika rozwoju poziomów kultury ekonomicznej uczniów jest statystycznie znacząca (poziom istotności $p = 0,05$). Różnica poziomów rozwoju kultury ekonomicznej jest istotna, ponieważ $\varphi_{\text{emp.}} > \varphi_{\text{kryt.}}$

Porównanie wyników początkowego i końcowego etapów badania wskazuje, że redystrybucja uczniów według poziomu kul-

tury gospodarczej uległa znacznej zmianie. W klasie eksperymentalnej wzrosła liczba uczniów z wysokim i średnim poziomem, jednocześnie zmniejszyła się liczba uczniów o niskim poziomie kultury ekonomicznej. Wyniki badania wykazały, że uczniowie klasy eksperymentalnej są świadomi pewnych aspektów rzeczywistości gospodarczej: odróżniają takie pojęcia ekonomiczne jak produkt, cena, wartość, dochody, wydatki, itp., potrafią planować i organizować swoją działalność, wykazują dbałość o wyniki pracy innych.

Zdaniem Autorek, opracowany i eksperymentalnie sprawdzony system zajęć w zakresie edukacji ekonomicznej młodszych uczniów, może być istotną pomocą dydaktyczną dla nauczycieli szkół podstawowych.

Zakończenie

Analiza wyników eksperymentu pozwala wnioskować, że skuteczność wdrażania przedstawionego systemu zajęć edukacji ekonomicznej można zapewnić poprzez realizację takich warunków pedagogicznych jak:

- maksymalna integracja działalności edukacyjnej lekcyjnej i pozalekcyjnej młodszych uczniów, aktualizowanie wiedzy i umiejętności ekonomicznych nabytych w trakcie studiowania przedmiotów „Człowiek i świat”, „Matematyka”, itp.,
- realizacja wspólnej działalności dzieci i dorosłych, która zapewni aktywizację rodziców w angażowanie dzieci w świat gospodarki,
- zastosowanie różnych metod, technik, narzędzi edukacyjnych (metody motywacji i stymulowania aktywności młodszych uczniów mają pozytywny wpływ na sferę emocjonalną uczniów, a ćwiczenia, zadania, sytuacje wolnego wyboru itp. przyczyniają się do organizacji aktywności dzieci),
- racjonalne połączenie różnych form organizacji uczniów (zbiorowa praca, gra dydaktyczna, warsztaty, quiz, itp.).

Bibliografia

1. Полонский В.М., *Словарь по образованию и педагогике*, Москва 2004.
2. Аменд А. Ф., *Экономическое образование и воспитание учащихся IV–X классов*, Челябинск 1999.
3. Васильев Ю. К., *Экономическое образование и воспитание учащихся*, Москва 1999.
4. Райзберг Б. А., *Современный экономический словарь*, Москва 2007.
5. Сасова И. А., *Экономическая подготовка школьников: проблемы и пути решения*, Челябинск 2000.
6. Демина К. А., *Дети и деньги. Что разрешать, что запрещать, к чему готовиться*, Санкт-Петербург 2010.
7. Озерова И., *Дети и деньги: все, что нужно знать ребенку, чтобы реально заработать. 33 способа детского заработка*, Санкт-Петербург 2008.
8. Оуэн Д., *Финансовое воспитание детей*/ пер. с англ. Л.А. Бабук, Минск 2013.
9. Боровикова Т.В., *Взаимосвязь экономического и нравственного воспитания школьников: методологический подход*, Вестник ЧГУ. – 2012. – № 11.
10. Степченко Т. А., *Формирование потребительской культуры школьников как средство их социализации: автореф. дис. ... д-ра пед. наук*, Брянск 2007.
11. Шевырева Т. П., *Формирование нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук*, Смоленск, 2012.
12. Смоленцева А. А., *Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику*, Санкт-Петербург 2008.
13. Слостенин В. А., Колесникова И. А. (ред.), *Воспитательная деятельность педагога*, Москва 2007.
14. Степанов Е. Н., *Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания*, Москва 2002.